

ЧИПРОВСКАТА СВЕТА ОБИТЕЛ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ — ПАМЕТНИК НА БЪЛГАРСКИЯ ДУХ

Анюта КАМЕНОВА-БОРИН (Чипровци)

Чипровският край е разположен в северното подножие на Западна Стара планина (Чипровска планина). Едно разклонение на планината се нарича Язова планина, която води началото си североизточно от в. Миджур и западно от в. Мартинова чука като свършва след в. Кулата, в чието подножие е Чипровския манастир „Св. Иван Рилски“. На в. Кулата съществува много важна в стратегическо отношение крепост през античността при траки и римляни с видимост на градищата в Чипровци, Бели Мел и Каменна Рикса. Тя представлява крепостно съоръжение от три части. Третото съоръжение с петогълна форма по всяка вероятност е правело манастира укрепен в крепостта през XIII—XIV в.

За Чипровския манастир са писали няколко автори. Първи сведения имаме от архиепископ Петър Богдан в 1640 г., следван от Димитър Маринов, епископ Антоний, и местните краеведи Ставри Попов, Никола Николов, Милан Миланов, Славко Григоров.

През XVI—XVII в. Чипровци е султански хас с привилегии, с развит рудодобив, с майсторите от Чипровската златарска школа, чиито произведения служели на православни и католици. Силно икономическият Кипровец е бил и културно-просветен център, времето, когато управителят на Чипровци, кнезът, се подписва и „управител на България“. Това е времето на Илия Маринов, Иван Лилов, Петър Богдан, Петър Парчевич, Франческо Соймирович, Филип Станиславов — най-просветените мъже на XVII — то столетие от Чипровци. И ако католиците имат училище от 1624 г. и висше такова, а Петър Богдан — цяла стая, пълна със славянски ръкописи, то Чипровският манастир е естествено центърът на православните. Чипровската света обител е светиня за всички българи, свързана с българската история, християнско средище и огнище на българската просвета и книжовен център от основаването и утвърждаване на Кирило-Методиевото дело, през годините на византийското, османското робство и Възраждането.

Манастирът се намира близо до б. с. Клисуре, католическо село, което било като преден пост в теснината при опасност, наречено Метериза¹.

В „Описание на царство България“ (1640 г.) архиепископ Петър Богдан пише, че православните в Чипровци имат две църкви и един манастир, църква в Железна, Клисуре и старото селище Буковец. Димитър Маринов отбелязва и църква в Буковец и Пилатовец². В Гушовския манастир над Чипровци резидира викарият на Софийския митрополит³.

Известно е, че по времето на цар Роман (977—997) във Видин се развива силно църковното дело⁴. По време на византийското владичество манастирите в Северозападна България особено тези като Чипровския, закътан в планината и настрана от главния път, успели да съхранят старобългарската книжнина като просветителски и богослужебни светилници, за разлика от многото в Югозападна България, които били подложени на унищожение

И както пише Григорий Цамблак (1365 г.—1420 г.), във Видинското царство има най-много манастири и монаси „... които надминават всякакво число“.

През XIII—XIV в. според изследователи на българските земи имало 70 манастира, от които 40 са били построени през Втората българска държава⁵. От Северозападна България е и Роман Видински, ученик на Теодосий Търновски, а Йоасаф, митрополит Видински е бил ученик на Патриарх Евтимий.

Първи писмени сведения за Чипровския манастир намираме от 8 октомври 1640 г. от архиепископ Петър Богдан. Той съобщава, че този манастир е над 700 години, т.е. от 940 г. Намира се в една гора. „Този техен манастир е богат, има много лозя и овце и други животни и отиват за милостиня по околните села⁶. Някои автори неправилно сочат за начало на манастира може би XV—XVI в.“⁷

¹ Богдан П. Описание на царство България; в Димитров, Б. Петър Богдан Бакшев, български политик и историк от XVII век, С, НИ, 1985, с. 178.

² Димитров, Б. Петър Богдан Бакшев..., 175; Маринов Д, 1894, С., СБНУ, с. 173.

³ Димитров, Б. Петър Богдан Бакшев..., 175—179.

⁴ Павлов, П. Кой кой е в средновековна България, С., 1999.

⁵ Чавърков, Г. Средища на българската книжовност. IX—XIX в. С, 1987.

⁶ Димитров, Б. Петър Богдан Бакшев, български политик и историк от XVII век, С, НИ, 1985, с. 178.

⁷ Стойков, Г. Култови и обществени сгради в Северозападна България, Научна експедиция в Северозападна България, С., 1958, БАН с. 183.

За първоначалното основаване на Чипровския манастир намираме сведения, че след разрушаване на Гушовския манастир в планината над Чипровци останал един монах и се скрил в скита на „Св. Иван Рилски“, който бил на днешното място в гъста и непроходна гора. Димитър Маринов говори за метоха „Св. Иван Рилски“, който безименният монах разширил и напълнил с монаси и с приходи от „стария“ манастир станал „сам значителен в целия този западен край“⁸. Кой е този „стар“ манастир остава загадка за нас.

Стара чипровска легенда разказва, че цар Константин II Асен (син на видинския цар Иван Срацимир) след неуспешните опити 1404—1417 г. за отхвърляне на османското господство е прекарал последните си години в Чипровския манастир⁹. Борбата на Константин и Фружин завършва 1417 г., а по сведения Константин умира 1422 г. в Белград, без да се съобщава къде е бил тия пет години. Така, че легендата почива на някаква истина.

Според легендата царевичът Константин станал монах и ходил всеки ден през реката да налива вода от един извор, наречен „Царев кладенец“*. И днес този извор стои, като от него през 1965 г. е направено водохващането на манастира. Предполага се, че тогава е разрушен манастирът и после е въздигнат на сегашното място¹⁰.

Съобщението на архиепископ Петър Богдан в релацията от 1640 г., че манастирът има 700 годишна история означава, че е от X век, което е времето, когато масово никнат църкви и манастири и Кирило-Методиевото дело е във възход.

Според Милан Миланов по предание на днешното място е имало метох на Чипровския манастир, докато манастирът се е намирал в близките околности¹¹. По сведения манастирът е изгорен още от времето на Константин и Фружин (1404 г. или 1408 г.) и после възстановен¹². Илия Якимов от Чипровци (1903—1974 г.) рисувал стенописи и икони в манас-

⁸ Маринов, Д. История на град Лом и Ломска околия, С., 2004 с. 250.

⁹ Георгиев, Ив. На славно минало свидетел, в. Септемврийско слово бр. 190/17 август 1957.

* Според А. Пейчев и колектив: 1300 години на стража, С., 1984, с. 98, Военно издателство, Константин по-късно се оттегля в Белград, където умира в 1422 г.

¹⁰ Миланов, М. Манастир „Св. Иван Рилски“, Полимона — ЕООД, 1994, с. 19.

¹¹ Миланов, М. Чипровския манастир „Св. Иван Рилски“ С., 1994 с. 47.

¹² Еп. Антоний, Чипровски манастир. — сп. Духовна култура, 6—7, 1968, с. 47.

тири и черкви*. Той разказвал на внук си Цветан Павлов Якимов, че като ходел по манастири е чувал, че в м. Клисурата, дето е било бившето село Клисера до 1688 г. е имало малко по-горе стар манастир „Св. Троица“ и една легенда. В хайдушко описание намираме, че: „Чипровският манастир първоначално се казваше „Св. Троица“. Името му промениха хайдутите с цел да не се открие тайната“ (л.а. с. 15). А тайната са скритите богатства в подземията на манастира, описани подробно. В това описание се говори за възкресяване на манастира с тия богатства и да стане „светиня за всички ни, щото тука е най светото, има скрити светии и мощи, тачени през вековете“ (пак там).

През 1183 г. по време на поредната Унгарско-византийска война, унгарският крал Бела III превзема Средец и отнася мощите на Св. Иван Рилски в Естергом. След различни случки на чудеса през 1187 г. унгарците били принудени отново да върнат мощите в Средец.

През 1187 г., когато мощите на Св. Иван Рилски трябвало да се върнат от крал Бела III отново в София, те минали и през населените места Мартиново, Чипровци и Железна. Хората се опирали до ковчега с мощите и оздравявали. Първо в с. Мартиново, после в гр. Чипровци, след това в с. Железна. Вечерта ги заварил в Клисурата, но не отишли да спят в манастира отвъд реката. Унгарците били предпазливи и като видели крепостните стени на в. Кулата над сегашния манастир, решили да прекарат нощта горе. На сутринта си заминали за София с мощите на Св. Иван Рилски. Населението било силно възбудено и впечатлено от силата на мощите и затова решили да построят манастир до „Св. Троица“. През деня зидали, а на другия ден зидовете се оказват от другата страна, горе на възвишението и така се построил параклис или метох на Св. Иван Рилски. Това, че е имало манастир долу на реката говорят все още зидове от абсидата. Иманяри са намерили сребърен голям кръст с надпис преди няколко години. Друг иманяр е намерил овъглени икони¹³. Същата версия разказва и Михал Виденов (р. 1942 г.).

Изграждането на манастирския комплекс започва в края на XVIII в., както предполага Милан Миланов. Петър Богдан обаче в 1640 г. говори за манастир, много богат, но не споменава името му, а мястото — близо до селото Клисера (отвъд реката), от където православните се черкували в този манастир.

* Св. Артемий на северната страна в църквата „Св. Възнесение“, Чипровци е негова.

¹³ Инф. Цветан Павлов р. 1963 г. гр. Чипровци.

След Чипровското въстание от 1837 г. — Върбан-Пеновото, разрушеният манастир е въздигнат отново от архимандрит Дионисий от Берковица, по-късно става възобновител и на Лопушанския манастир¹⁴. Тогава Дионисий построил триетажна сграда на юг, двуетажни от запад и север. В източната страна издига триетажна кула — костница. На първия етаж имало кости и черепи на посечени монаси и въстаници, на втория — параклис, на третия — камбанария. Имало складове, магерница, изби, яхъри.

След последното опожаряване на манастира в 1876 г. възстановяването на манастира е извършено като южната сграда останала на два етажа с открит чардак и издадена къошка, отпред на дървени колони под главния вход.

Една друга легенда разказва за Пано Виячев, на който му се присънило кръст и старец, който искал да го преведе на отсрещния бряг на реката и това бил Св. Йоан Рилски. Забравил за съня си, Пано Виячев загубил пет дъщери по време на чума и тогава се сетил за съня си и дал пари да се възстанови манастирът, което е станало 1819 г.

По разкази на иконом Иван от Чипровци, чийто баща е бил свещеник, манастирът е бил възстановен 1703 г., а първи свещеници по описание на Ставри Попов (1862—1952) (известен краевед, търговец, писател от Чипровци) са поп Кюла и поп Марко в периода 1715—1746 г. А това е времето, когато пустото Чипровци започва отново да се заселва. За възобновяването на манастира след погрома от 1688 г. намираме в писанията на Ставри Попов. Той твърди, че неговият прадядо Живко е учил в Чипровското училище и в 1688 г. „пребегнал в с. Гостуша и после пак се върнал в Чипровци и тогава той се заселил в Чипровския манастир като монах, където и построил параклис на мястото на разрушения от турците манастир и в същото време е инициатор за построяването на днешния манастир и черквата, която поправил, също стаите от към дола и горната страна при входа и горната страна при входа, а долните ги градил по-късно. Това е датирал годината 1700—1703. Монах Живко умрял на 90 години и е погребан в манастира. Имал синове Георги и Лило — свещеници. Представител на фамилия Попови от Чипровци е правнукът на монах Живко — Марко, син на поп Никола, иеромонах Мелети, игумен на Чипровския манастир (1886 г. — 1895 г.), който дарил около 2 000 според Ставри Попов, според Никола Николов 3000 гроша за строителство на основно училище

¹⁴ Пров. еп. Антоний, Чипровски манастир. — Духовна култура, кн. 6-7, 1968 с. 52.

в Чипровци, което е наречено на негово име, а от 1988 г в него се помещава Историческият музей¹⁵.

Днес манастирският комплекс е съставен от храма в средата, кулата на изток, жилищното пространство с двете тела, завършващи с параклиса и яхъра и кулата. От северната страна са изчезнали казанджийницата и магерницата. Главният вход е от към запад, който се свързва със шосето, което води до главния път В момента игумен архимандрит Василий открива стария главен вход.

Кулата — костница е имала параклис, а по-късно над нея е изграден паянтов градеж, камбанарията. До кулата се стига по каменни стълби. На долния етаж се намират костите на въстаници от 1688 г. и въстанията от 1836 г., 1837 г. и 1850 г.

Храмът в манастира е от 1829 г.¹⁶ Това е еднокорабна църква, триконхална, с купол и певници, градежът е каменен с размер 1980/81 м. Абсидата е шестстенна, с бойници, ниши, осемстенен купол с ниши. Северната страна има каменни украси, наподобяващи двуарков затворен прозорец украсен с кръст и розета, а над него е изразена арката от пет малки арки. Има надпис „...Младен 1829 Велко и Христо“. Иконостасът е изключително красив, иконите са дело на копривщенеца Христо Енчев — св. Петка, Св. Иван Рилски, Богородица, Иисус Христос, Йоан Кръстител, 15 апостолски и празнични икони, както и осем сцени от Шестоднева.

Царските двери на иконостаса са с ниска дърворезба, като в горната част има две птичи глави, от човките на които излизат клонки с гроздове, а две птички кълват тези гроздове. Има осем медальона в растителни орнаменти с църковни изображения — Василий, Григорий, Йоан Златоуст и Никола, в средата е Благовещението, пророците Давид и Соломон, а върху рипидата — Св. Дух. Иконите от царския ред са разделени с резбовани клонки обвити от спираловидна лента и гирлянди с букети цветя, а над всяка икона има кръжило с рисуван серафим и резбован фестон, клонките имат по един орел със зърно в човката си.

В двата странични издатъка на православната църква в Чипровци „Св. Възнесение“ са повторени в певниците на църквата на Чипровския манастир (1829 г.), както и в с. Чупрене (1807 г.) и с. Копиловци (1869 г.)¹⁷.

¹⁵ Попов, Ст. пос. ръкопис с. 51, с. 111; Николов, Н., П. Заркова, Чипровци и манастирът „Св. Йоан Рилски“ Монтана, 1998.

¹⁶ Василиев, А. Научна енциклопедия в Северозападна България, С, 1958, БАН с. 188.

¹⁷ Дуйчев, Ив. Чипровец и въстанието през 1688 г., С., 1938. Стойков, Г. Култови и обществени сгради в Северозападна България, с. 122, 126 в Научна експедиция в Северозападна България, С., 1958, БАН.

Тези издатъци вероятно са правени с цел да се приберат в тях църковни прибори, като маса, кръщелния купел, църковен пулт и др.¹⁸ Това още веднъж ни доказва влиянието на католицизма в Чипровския край в готическата църковна архитектура. Това въздействие не би могло да се обясни, освен че близките католишки църкви са били изградени в готически стил, заемки от които виждаме в православната църква¹⁹. Влиянието на островърхото и триъгълното оформление на отделни архитектурни елементи в църквата на Чипровския манастир, с. Търговище, се намира и в Лопушанския манастир. Тук майстор Лило, пренасяйки схемата на Рилския манастир, е внесъл и част от готическата архитектура, характерни за църкви от Чипровския край. А когато се прави изследване в 1956 г., Чипровския манастир е със запазен старинен външен вид и вътрешен вид. Този монументализъм се засилва и от силна издадения напред над голямата западна порта чардак. Между църква, манастирски сгради и кула-костница обаче липсва архитектурна връзка.

От всички манастири в Северозападна България само Чипровският манастир е разположен на висок хълм с голям простор наоколо и със стръмен скат в югозападна посока, който завършва ниско долу до коритото на Чипровската река. Дворът му е очертан от каменна ограда. Реставриран е през 1988 г. Той е с форма на правоъгълник, като от едната страна е манастирската сграда с $L = 75$ м. Външните стени са масивни. От към двора, в приземието и етаж над него има чардачна система от дървени колони, свързани с надлъжни греди. Отзад са килиите, които до 1988 г. се състояха от антре, кухня, килия, а след 1988 г. са реставрирани двете тела А и Б, но все още едното крило не е обзаведено. При влизане в манастирския комплекс поради теренните особености с поглед се обхваща църква, сградата, кулата-костница. Спускането надолу на терена на Чипровския манастир и големите зидове внасят монументалност. Особено това се е забелязало, когато през голямата дървена врата, разделяща двете крила на манастирската сграда високо над погледа се е изправяла църквата и кулата костница.

В източната част на голямата жилищна постройка на втория етаж е изграден параклис „Св. Атанасий Александрийски“ в чест на руския император Александър Николаевич след Освобождението. На входа има три стенописа. Вътрешното пространство е умело изрисувано от неизвестен майстор — „Ширшая небес“, Григорий Богослов, Йоан Златоуст и Василий, има много светци, между които и Св. Иван Рилски, Св. Евтимий и Св. Антоний.

¹⁸ Стойков, Г. пос.съч. с. 122.

¹⁹ Стойков, Г. пос.съч. с. 122.

От всички сведения, които имаме за развитието на образованието в Чипровската покрайнина, се затвърждава мнението, че ролята на Чипровския манастир като културно-просветно средище е голяма. От историята на учебното дело в Ломско е видно, че в средата на XVIII в. даскали и свещеници като поп Стамен от Лом, поп Алекси от Прогорелец (дн. Якимово), дедите на поповете от Чипровци, съответно от селата Превала и Митровци са учили в Чипровския манастир и „у него са си отворили очите“²⁰, като поп Пунчо от Мокреш и поп Симеон от с. Вълкова Слатина (дн. Д-р Йосифово). Учениците са учили по методиката на Рилския манастир. Изучавали азбуката с паникидата — „първа лопатка“, „втора лопатка“, „трета лопатка“ с е-срички²¹. После учили наустницата. Освен това се учило църковно пеене, часослова. Пишело се върху паникида, а и върху листа от кожа, които се подвързвали като буквар. Освен това в Чипровския манастир се преписвали книги. Те имали орнаментирани начални букви в червено и шарки в тъмно синьо и зелено. Монасите приготвяли от естествено багрила различните цветове²². Чипровският манастир се оказал учебно средище за цяла Северозападна България, за да могат вече през XIX в. да се отворят училища в селата от даскали и свещеници, учили в манастира.

Според Ставри Попов училище е имало „в старо време в тоя манастир“²³. В него са се учили и от Берковско, Белоградчишко, а най-много от Ломска околия. Ето защо тоя манастир заедно с Чипровци със своята култура и просвета са играели важна роля в миналото за Освобождението на България²⁴.

Близостта на манастира до цветущото градче Чипровец е оказвала благотворно влияние върху него. Димитър Маринов също потвърждава сведението на архиепископ Петър Богдан, че манастирът е бил много богат — имал много земя и лозя, воденици, тепавици и складове за стоки. Цялата българска книжовна дейност векове наред от XV в. до XVIII в. е била съсредоточена в тоя край. Като просветно-книжовно средище Чипровският манастир е бил главен център — тук се обслужвали послушници,

²⁰ Маринов, Д. Из история на учебното дело в Ломско, сп. Български преглед, 1894 г. с. 216.

²¹ Пос. съч.

²² Пос. съч.

²³ Попов, Ст. Въстанието в Чипровци повдигнато от Панайот Хитов и Филип Тотю през 1876 г. ръкопис № 174 В ИМ Чипровци.

²⁴ Попов, Ст. пос. съч.

иноци, свещеници от Искъра до Българска Морава и в целия край на Пиротско и Нишко. Имало килии за двеста монаси, преписвали се книги и се украсявали художествено началните букви²⁵.

Самият архиепископ Петър Богдан, авторът на първата история на българите (1667 г.), близо век преди Паисий ще отбележи, че има мнозина (православни) монаси, които се наричат „даскали и преписват книги“²⁶.

Архиепископ Петър Богдан съответно е имал контакти с въпросните православни манастири. „При тях видях със собствените си очи една книга на кирилица, отпечатана в Русия. Разполагали с ръкописна пергаментова книга, също с кирилски букви от преди 400 години“²⁷. Тук той видял и Библия, отпечатана в Московия²⁸.

Автори като Ставри Попов потвърждават, че и след 1703 г. в манастира е имало училище и за учители са идвали и калугери от далечни манастири. В училището на манастира се е учило само на български славянски книги, върху дървени сандъци, пълни с пясък, на които се е писало.

През XVIII в., когато Чипровци се заселва отново тук кипи черковно-книжовна работа²⁹. През 1802 г. руският император Павел (1796—1801) одарява на Чипровския манастир богато украсено евангелие, което през 1988 г. е иззето от Национален исторически музей София. Според Димитър Маринов тук е имало връзка със Света гора и Рилския манастир.

Монасите от манастира са имали книги от Русия от 1600 г., като такива книги са получавали и чипровчани за църквата „Св. Никола“ до 1675 г.

Манастирът „Св. Иван Рилски“ е бил не само огнище на просветата. Той се оказва в центъра на национално-освободителните борби на Северозападна България през XIX в. За нападение на манастира след 1688 г. се съобщава за 1806 г., направено от субашията на Копиловец по заповед на валията на Берковица Юсуф паша. Всички монаси са избити, с изключение на игумена Акакий³⁰. През 1816 г. по заповед на султан Махмуд II (1808—1839 г.) от същия валия Юсуф паша е възстановен. Изслед-

²⁵ Маринов, пос. съч.

²⁶ Чолов, П. Чипровското въстание 1688 г. С., 2008 с. 60.

²⁷ Димитров, Б. Петър Богдан Бакшев..., с. 187.

²⁸ Пос. съч с. 155.

²⁹ Маринов, пос. съч.

³⁰ Попов, Ст. Чипровското големо въстание през 1688 г. по случай 200 годишния юбилей, 1938, с. 43.

вачите, писали за манастира отбелязват шест нападения над манастира — 1818 г., 1836 г., 1837 г., 1858 г. и 1876 г., някои — осем³¹.

Истина е, че във всички свои релации до Конгрегацията архиепископ Петър Богдан пише за православните т.е. схизматиците, колко лоши обичаи имат, но това е съвсем естествено след като неговите релации са адресирани до Рим. Той всъщност живее и работи с тях. А в същото време православни и католици са заедно в подготовката на въстанието срещу общия враг. И когато 1688 г. избухва първото организирано, най-голямо въстание срещу поробителя, те се бият рамо до рамо. Историята е оставила имената на православните свещеници Тихо и Върбан, загинали в пламъците на 1688 г.³²

През 1836 г. манастирът е център на Манчовата буна начело с Манчо Пунин, а през 1837 г. — Върбановото въстание на Върбан Пенев от с. Бели мел.

Ставри Попов съобщава и за въстание от 1873 г., което предизвикало ново разрушение на манастира³³.

През 1856 г. по време на поредната Руско-турска война отново е разрушен манастира. В 1876 г. четата на Филип Тотю и Панайот Хитов слиза в Чипровци и води боеве на манастира, след което Пашаджик Юсуф паша го разорил отново.

Когато турците в 1876 г. опожарили манастира след като четата на Панайот Хитов и Филип Тотю напуснала манастира, след ожесточено сражение те изболи очите на иконите в черквата и параклисите с ножове, дори един турчин се бил облякъл в монашески одежди, които бил взел от манастира³⁴. Манастирът е приютявал и хайдутите от тоя край.

Според Димитър Маринов през 1876 г. е осмото разрушаване на манастира и от тогава до 1888 г. когато пише за манастира, вече е загубил своето значение на духовно-просветителски център.

Чипровският манастир „Св. Иван Рилски“ има „грамадно значение“ за целия край „в религиозно, просветно и национално обществено отношение“³⁵. Манастирът е бил център и са „се събирали водителите на движението, тук са решавали за въстанията, също тук са правели револю-

³¹ Николов, Н. Чипровското училище, Изд. къща „Борина“, 1995, с. 22; Маринов, т. 3, 2003.

³² Пос. съч с. 132.

³³ Попов, Ст. Чипровското въстание през 1688 г. по случай 250 годишния юбилей, 1938, Наука, Фердинанд.

³⁴ Попов, Ст. ръкопис № 174 В ИМ Чипровци.

³⁵ Маринов 2003, Д. Маринов История на град Лом и Ломска околия, ИП, III, 2004 с. 249—253, Изток-запад.

ционни опити в разни епохи за Освобождението на България „защото е бил отдалечен и удобен от главния път“. „Това, което Чипровци и манастирът са за Северозападна България, това е отец Паисий за Тракия“ — такова огромно значение отдава местният краевед, учител и търговец Ставри Попов³⁶. Патронът на Чипровския манастир е „Св. Иван Рилски“.

Славата на Св. Иван Рилски е започнала още в Рилския манастир, обаче истинското си светителско достойнство получава, след като останките му били преместени от цар Петра в Средец — където се възпява като съгражданин български и се величае наред с Св. Кирил и Методий³⁷. Житие на Св. Иван Рилски от Патриарх Евтимий Търновски е запазено в много преписи³⁸. Популярността е била много голяма с посвещаването му на редица народни и официални църковни жития, канони, допринесли за изграждането и налагането на българския пантеон от светци, за утвърждаването на българските църковни празници.

За него има написани жития от безименни и именни автори. Определя се като български духовник, най-великият български светец и отшелник, небесен закрилник и покровител на българите. Наричан е приживе земен ангел и небесен жител, основател на Рилския манастир. Тук в Чипровци, той е известен с името св. Йоан, св. Иван и св. Йон. Църквата празнува 18 август — ден на кончината му през 946 г. и на 19 октомври, когато се пренасят мощите му от Рила в Средец (София).

В нито едно от житията за Св. Иван Рилски обаче няма писани подробности за връщане на мощите му в 1187 г. В унгарската литература също липсват такива сведения*. (Cselenyi Istvan Gabor, Rilai szent Iván a bolgar- Magyar Kapcsolatok fényében, 6573—6574)

На 1 юли е другото честване на Св. Иван Рилски, когато мощите се връщат от Търново в Рилската св. обител, където стоят и до днес. По-късно неговите мощи се пренасят в Русия, Гърция, после в Петербург, Велико Търново (2009 г.). В Чипровския манастир „Св. Иван Рилски“ през 2001 г., Велички епископ Сионий и Видинския митрополит Дометиан пренасят частица от неговите мощи в манастира. В днешно време Чипровската света обител под ръководството на игумена архимандрит Василий тачи паметта на Св. Иван Рилски всяка година.

³⁶ ИМ Чипровци № 174 В.

³⁷ Иванов, Й. Български старини из Македония, С., 1970 с. 345.

³⁸ Антоний Радивилowski от 1671, Киев, Неофит Рилски 1836 г. Новакович, Ст. „Прилози к историји српске књижевности.“ // Гласник Српског ученог друштва, Београд, 1867.

* Григорий Цамблук, Разказ за пренасяне мощите на Св. Петка от Търново във Видин и Сърбия (1407—1408 г.) Дечански манастир.

Над манастирската кула е оброчният кръст Св. Иван Рилски, на който всяка година на 19 октомври се освещава курбан в негова чест (h — 185 см.) с надпис: „изволение Отца и Светаго Духа и отеца Йоана“. От Мартиново, Железна, Чипровци, околните села, Монтана, Берковица и т.н. се стичат хора. Отслужва се тържествена литургия в храма от Видинския митрополит в съслужение с епископ и архимандрити. Задължително пеят тропара на Св. Иван Рилски: „Покаяние, основание, прописание, умиления, образ утешения... отче Йоане, моли Христа Бога о душах наших!“ Църквата не може да побере хората в този ден и се изнася водосветът отвън. Следва шествието до оброка Св. Иван Рилски, после следва освещаване на казаните под чешмата и къошка.

На 1 юли — се чества пренасянето на мощите в Рилския манастир и отново се отслужва литургия в манастира.

На 18 август, денят на кончината на светеца се празнува също с отслужване на литургия в негова памет.